

РОССИЙСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
ИНСТИТУТ РУССКОГО ЯЗЫКА ИМ. В. В. ВИНОГРАДОВА

AD FONTES VERBORUM

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЭТИМОЛОГИИ
И ИСТОРИЧЕСКОЙ СЕМАНТИКЕ

К 70-летию Жанны Жановны Варбот

МОСКВА «ИНДРИК» 2006

УДК 81
ББК 81
А 20

Над книгой работали:

А. Ф. Журавлев (отв. редактор)

Ю. М. Гизатуллина (отв. секретарь)

В. Н. Субботина

Г. И. Урбанович

А. В. Хелемендик

Ad fontes verborum. Исследования по этимологии и исторической семантике. К 70-летию Жанны Жановны Варбот. — М., «Индрик», 2006. — 480 с.

ISBN 5-85759-365-4

Сборник приурочен к 70-летию одного из виднейших специалистов в области славянской этимологии, исторического словообразования и семантики, славянского глоттогенеза — Жанны Жановны Варбот. Включенные в книгу работы отечественных и зарубежных лингвистов затрагивают проблематику, близкую научным интересам юбиляра. Исследования, касающиеся славянских и иных языков, имеют дело с апеллятивной лексикой и именами собственными, с лексикой исконного происхождения и заимствованиями. В сборник помещен также полный список научных трудов Ж. Ж. Варбот.

Книга адресована лингвистам — этимологам, историкам языка.

ISBN 5-85759-365-4

© Коллектив авторов, текст, 2006

© Издательство «Индрик», 2006

Содержание

Список научных трудов Жанны Жановны Варбот	9
<i>Н. С. Арапова</i> (Москва)	
<i>Валун</i>	23
<i>Е. Л. Березович</i> (Екатеринбург)	
Заметки по этимологии русских диалектизмов со значением 'глушь, захолустье'	25
<i>М. Бјелетић</i> (Београд)	
Прилог проучавању псл. *vez-	40
<i>П. Валчакова</i> (Брно)	
Рус.-цслав. рѣчьно	51
<i>Т. И. Вендина</i> (Москва)	
Из кирилло-мефодиевского наследия в языке русской культуры (концепт Истина)	54
<i>Ј. Влајић-Поповић</i> (Београд)	
Од изолованог хапакса до новог елемента у постојећем систему	69
<i>В. Вукупѣл</i> (Брно)	
Zwei altpreußische Bemerkungen	77
<i>М. Wojtyła-Świerzowska</i> (Kraków)	
*Modra žena. Semantische Betrachtungen	80
<i>Е. Гавлова</i> (Брно)	
Названия калужницы (<i>Caltha palustris</i>) в славянских языках	85
<i>А. С. Герд</i> (Санкт-Петербург)	
Региональный этимологический словарь	103
<i>Т. В. Горячева</i> (Москва)	
Читая Мея... или еще раз о росомахе	109
<i>К. Herej-Szymańska</i> (Kraków)	
Słowiańskie dźwiękonaśladowcze *gra-	115
<i>Л. Димитрова-Тодорова</i> (София)	
Произход на няколко български фитоними	127
<i>И. Г. Добродомов</i> (Москва)	
Словари и историко-этимологические разыскания	132
<i>А. Ф. Журавлев</i> (Москва)	
Заметки на полях «Этимологического словаря славянских языков». II	140

<i>А. А. Калашиников</i> (Москва)	
По страницам «Словаря говоров уральских (яицких) казаков». I	148
<i>Н. Karlíková</i> (Врно)	
Lexikalische Verflechtung von psychischen und atmosphärischen Erscheinungen	150
<i>Л. Кралик</i> (Братислава)	
Из словацкой диалектной лексики: <i>deethnonymica</i>	161
<i>А. А. Кретов</i> (Воронеж)	
Славянские этимологии: вост.-слав. <i>щиколотка</i> и однокоренные	169
<i>А. И. Кузнецова</i> (Москва)	
Забывтое слово селькупского языка: что за ним скрывается?	173
<i>Л. В. Куркина</i> (Москва)	
К этимологии русск. <i>ёрить/ерить</i>	179
<i>А. Лома</i> (Белград)	
Прасл. * <i>gospodъ bogъ</i>	186
<i>Т. Б. Лукинова</i> (Київ)	
До особенностей праслов'янської системи словотвору імен	193
<i>В. В. Мартынов</i> (Минск)	
Греко-славянские этюды и метафоризация слов	203
<i>А. К. Матвеев</i> (Екатеринбург)	
К изучению «темных» лексических заимствований в говорах Русского Севера: <i>вѣрахта</i> и <i>барѣс</i>	208
<i>О. М. Младенова</i> (Калгари)	
Болгарский «авось»: к изучению модальных слов в болгарском языке	216
<i>В. М. Мокиенко</i> (Санкт-Петербург — Грайфсвальд)	
Народная этимология в исторической фразеологии	228
<i>И. И. Муллонен</i> (Петрозаводск)	
Маркировка границы в топонимии Заонежья	245
<i>С. А. Мызников</i> (Санкт-Петербург)	
Проблема научной достоверности в диалектной лексикографии	256
<i>В. Орел</i> (Тель-Авив)	
Этимологические эскизы	265
<i>В. Ostrowski</i> (Kraków)	
<i>Wologdzki, wologodzki czy wologdziański?</i>	272

Ю. В. Откупщиков (Санкт-Петербург)	
К этимологии слова <i>онуча</i>	280
И. П. Петлева (Москва)	
Этимологические заметки по славянской лексике. XXII.	
Славянские лексемы с <i>d-</i> , <i>t-</i> , <i>b-</i> в анлауте,	
восходящие к <i>*rojiti</i> / <i>*rějati</i>	284
Е. Н. Полякова (Пермь)	
Этимология диалектных основ пермских фамилий	
XVI–XVIII веков (<i>Вакин, Вакорев, Вакорин, Вакуриных, Ваулин,</i>	
<i>Вежливцов, Вечтомов, Вештемов, Водолеев, Воропаев</i>)	291
Н. Popowska-Taborska (Warszawa)	
Na tropie etymologii	
zachodniosłowiańskiego <i>žart, žert, žort</i> ‘žart’	303
Й. Райнхарт (Вена)	
Древнерусское <i>коґригъ</i> ‘шафер, дружка’:	
заимствование из протобулгарского языка	307
М. Рачева (София)	
За продолженията на праслав. <i>*trizъ</i> и праслав. <i>*tryzna</i>	
в южнославянските езици	318
М. Э. Рум (Екатеринбург)	
В кругу мотивационных гипотез:	
об одном славянском названии Ориона	329
В. Н. Субботина (Москва)	
О типологии взаимодействия	
лексики омонимичных этимологических гнезд	336
О. А. Теуш (Екатеринбург)	
Севернорусская диалектная лексика	
и праславянская этимология	346
Т. Ат. Тодоров (София)	
Славянски етимологии. Бълг. <i>топòря (се), топòрчим се,</i>	
рус. <i>топóриться, топорíться, натопóриться,</i>	
<i>топóрчить(ся), топóрить(ся),</i> чеш. <i>topořit(i),</i>	
други форми и варианти	355
С. М. Толстая (Москва)	
О семантике каритивности	
(слав. <i>prěsnъ</i> и его парадигматические партнеры)	363
В. Н. Топоров (Москва)	
Этимологические заметки	381

<i>Г. И. Урбанович</i> (Москва)	
О соотношении первичной мотивации и дифференциальных признаков (На примере лексики со значениями 'счастье', 'удача', 'успех')	417
<i>А. В. Хелемендик</i> (Москва)	
Мотивационные модели лексико-семантического поля 'ругать(-ся)' в русском языке	423
<i>А. К. Шапошников</i> (Коктебель — Москва)	
Производные праславянского глагола * <i>kyti</i>	432
<i>Ž. Šarapatková</i> (Brno)	
Církevněslovanské <i>sakъ</i>	445
<i>R. Eckert</i> (Berlin)	
Urslaw. * <i>ob-u-ti</i> versus urbalt. * <i>au-ti</i> (zum Verhältnis präfigierter und nichtpräfigierter Bildungen von der Wurzel idg. *- <i>ou-/*-eu-</i>)	447
<i>М. Якубович</i> (Краков)	
Типы первичной мотивации слов со значением 'хороший' и 'плохой' в славянских языках	458
<i>И. Янышкова</i> (Брно)	
Названия рябины в славянских языках	467

Од изолованог хапакса до новог елемента у постојећем систему

0. Етимологисање усамљених, или у оквиру једног говора немотивисаних, речи, неретко води из крајности у крајност, од потпуне неизвесности до могућности вишеструког тумачења. У овом другом случају, у принципу постоје две врсте решења: или се изолованој речи налази конкретан предлогак ван дотичног говора и језика (што захтева реконструкцију њихове претпостављене везе односно трасирање пута којим је текло позајмљивање), или се она тумачи из домаћих средстава, развијањем типолошких паралела, творбено семантичких корелата (из сродног или сродних етимолошких гнезда) знаних стандардном језику коме дијалекат припада, евентуално другом дијалекту истог језика, понекад словенским језицима уопште или неком од њих појединачно. Примера таквог размишљања и конкретних решења у опусу Жане Жановне Варбот има дословно безброј — овде ћемо се на њих подсетити индиректно, разматрањем једног случаја дијалекатског хапакса посведоченог на самом рубу српског, а истовремено и словенског језичког простора, у области Загарач (северозападно од Подгорице, у североисточном делу тзв. Старе Црне Горе) која припада зетсколовћенском (под)типу староцрногорских говора (Ћупићи 1997, IX).

1.0. Именица *zāpāt* т. заст. 'ограђени део имања, нешто што је у огради' Загарач (Ћупићи 1997, 114), илустрована је примерима: *Zapat је кад оградити брањевину, али ливаду и Имали смо један запат у Осоје па смо га продали*. Доста прецизан запис квалификованих лингвиста (којима је то завичајни говор), а нарочито назнака да је реч застарела, дају легитимност великом уважавању овог усамљеног примера. Формално он личи на поствербал неког глагола (као у случају синонима *забран* < *забрани*ти, *забел* < *забел*ити).

1.1. И стварно, у истом говору је посведочен глагол *zapātā*(и) (се) pf. 'затворити (се), закључати (се), замандалити (се)', са примерима *Zapatала се у кућу, па не пушта никога унутра и Zapata јарад да не отворе врата и утечу*. За разлику од именице, која је и обликом и значењем ексклузивна, глаголу помен из Загарача није једини — у РСАНУ налазимо још неколико потврда и то из условно речено, околних крајева (Невесиње, Босна и Херцеговина, Црна Гора):

zapatiti ‘затворити врата, прозор и сл. патм’, а затим код Скока и *zapatāt* (обј. *врата романезом*) (Будва) односно ‘заскачат, засаљат врата’ (Дубровник), у којима он препознаје (локални) деноминал према италијанизму *nāt*, ген. *nātā* т. ‘пријеворница на вратима, велика греда, полуга којом се запиру врата од куће (улази у двије пањеге у зиду)’ (Прчањ, Доброта, Богдашић, Бока), од итал. *patto*, вен. *pato* ‘id’. (уп. Skok II 619). Од тог глагола је на домаћем терену — али не у самом Загарачу, који не познаје ни именицу *nāt* — настао *nomen instrumenti* *zapatāk* т. ‘полуга, гредица којом се затварају примитивна врата, заворањ, засовница’ Босна и Херцеговина (РСАНУ), односно ‘клин’, уп. *Пат је велика греда којом се запиру врата од куће, а запатак је клин* Бока, Дубровник (RJAZU, Skok I. с.). Имајући све ово у виду, рекло би се да је извођење загарачке именице *zānāt* од глагола *zapatāt(u)* несумњиво и сасвим оправдано.

2.0. Међутим, етимолошки опрез, можда и интуиција, налаже да се ово тумачење још једном размотри и принципијелно преиспита у светлу неких општих законитости у ‘понашању’ како позајмљеница¹, тако и домаћих речи односно правила домаће творбе. Тако се испоставља да поменуто тумачење не може да издржи строжу пробу и задовољи све творбено-семантичке и лингвогеографске критерије етимологисања позајмљеница, чак ни да избегне неке прозодијске нејасноће. Појмимо од последњег, и најмање битног.

2.1. Док глаголски акценат у том говору често показује двојности (уп. *nāvrc/navr̥c* (се), *nad̥r̥čit/nadr̥čit* (се), *zap̥r̥g̥nūt/zaprag̥nūt* итд.), са именицама то углавном није случај — стога је нејасно зашто *zānāt* нема, у Загарачу иначе уобичајени, акценат поствербала на ултими (попут *zābr̥ān* : *zabranīt*, *zāl̥ēt* : *zalehēt*, *zāl̥ōg* : *založīt*, *zān̥ōt* : *zapotīt*), него на пенулитими, која пада на префикс, као што је то случај у књижевном језику (уп. *zābran*, *zālet*, *zālog* итд.). У овоме не видимо аргумент ни за какву тврдњу, већ само сигнал да реч некако искаче из система.

2.2. Осим тога, упркос привидној целовитости ареала простирања глагола *zapatāt(u)* (в. горенаведене потврде), овде имамо случај релативног географског дисконтинуитета: наиме, област Загарача (в. убикацију на крају § 0) не наслања се ни на приобална места Будву (и Боку), а камоли на Дубровник или Босну и Херцеговину — као ретке пунктове на којима је тај необично ограничени италијанизам тј. венецијанизам²,

¹ Имамо у виду пре свега изврсне Кишове постулате, уп. Киш 1969.

² Према нашем ограниченом, али ипак немалом увиду, чакавски дијалекатски речници не региструју ни именицу *nāt* ни глагол *zapatāt(u)*. Скок

данас у поодмаклој фази одумирања³, ипак стигао да буде писмено фиксиран.

2.3. Још су озбиљнији проблеми са којима се поменуто тумачење загарачке именице суочава на пољу творбе и семантике, услед одсуства довољно добрих паралела, српских и словенских. Ако кренемо од *pāt* ‘полуга, клин’ ка *zapātāt* ‘затворити врата патом’ и анализирамо творбу деноминала сличног значења, како у самом Загарачу тако и иначе, налазимо следеће парове *кључ* : *закључати*, *мандал* : *замандалити*, *брава* : *забравити*, *реза* : *зарезити*, *рајбер* : *зарајберити*, *ригла* : *зариглати/зариглити* итд. (РСАНУ), *кентра* : *закентрити* Лесковац⁴, при чему пада у очи да такви глаголи немају поствербале.

2.3.2. Осим тога, сви они, као и *zapātāt(u)* означавају само ‘осигурати врата од отварања за девањем неког предмета, греде, резе или сл.’, дакле, једну ограничену техничку радњу која у суштини није исто што и ‘затворити уопште, загрнути, заштитити, оградити неки простор, и тако га сачувати од спољних утицаја (како би он служио одређеној сврси, најчешће гајењу неке културе, безбедном напасању стоке итд. — у крајњој линији стицању имовине, богатства)’.

2.3.3. Даље, назив за оно што је ограђено, као *nomen resultativum*, обично бива поствербал, често неког примарног глагола — уп. најраспрострањеније функционално мотивисане термине *гај* : *гојити*, *забран* : *забранити*, такође *замет* : *замести* (за детаље о њему в. § 3.2).

2.3.4. Ређе тј. локлано срећу се и деноминали којима се описује радња ограђивања земљишта, изведени од предмета којима се ограда прави, нпр. *заколити* < *кол(ац)*, *запоткати* < *потка*⁵, *затарабити* < *тараба* итд., али је значајно да ни од њих нису забележени

не коментарише ту необичну појаву венецијанизма кога нема северно од Дубровника.

³ Иако Скок доноси потврду из Дубровника, RJAZU глагол не региструје, а најновији речник дубровачког говора (*М. Бојанић / Р. Тривунац*, СДЗБ 49, Београд 2002) не садржи ни глагол ни именицу на основу које је он образован.

⁴ Б. Митровић, Речник лесковачког говора, Лесковац 1984, 145.

⁵ Уп. пример у РСАНУ «...када у пролеће хоће да забрани пашу неке своје ливаде [сељак] пободе њеном ивицом понеку грану. То су такозване потке. Запоткати тако ливаду... значи ставити до знања чобанима... да је у тој ливади забрањена паша», као и слично у речницима из Тимока (СДЗБ 34, 89), Бучума и Белог Потока (СДЗБ 25, 153), *запотним* у Врању (*М. Златановић*, Речник говора јужне Србије, Врање 1998, 131), буг. дијал. *запџтвам*, *запџтна* ‘исто’ (БЕР 1, 604).

поствербали⁶ који би требало да гласе *закол, *запотак, *затараб и сл., како би били формални пандан загарачком *zānāt* као претпостављеном девербалу.

2.4. Све досад изложено не доводи у питање италијанско тј. венецијанско порекло загарачког глагола *zanātāt* 'затворити (врата)', већ предочава неке разлоге за сумњу у привлачну, и на први поглед прихватљиву, могућност да се именица *zānāt* 'забран' изводи од њега, тако слабо посведоченог и у самом Загарачу, и одсутног из свих других континенталних говора у Црној Гори⁷, чак и приморских, осим из подручја око Боке Которске⁸.

3.0. Преостаје да се предложи друго решење. Како је речник говора Загарача диференцијалан, првенствено у односу на књижевни језик, али и на околне говоре (уп. Увод, Ћупићи 1997, XVI), изостанак неке општепознате речи из речника никако не треба изједначавати са њеним фактичким одсуством из тог говора. Тако имамо сазнање да у Загарачу поред именице *zānāt* т. 'забран' постоји и њен широко распрострањени хомоним у значењу 'das Erworbene (z. B. an Vieh); зачетак, заметак неког богатства, најчешће у виду живине или стоке, али и садница; приплод; клица' (Вук, РСАНУ, RJAZU као и низ дијалекатских речника, од сз. Црне Горе и Косова, преко Шумадије и ист. Србије до Војводине), иначе често праћен синонимним

⁶ Тако је и општераспрострањени термин *ograda* 'saepimentum' (као и нешто ређи *zagrada* 'исто') на нивоу српско-хрватског језика поствербал глагола *ogradити* (или *zagradити* и сл.) који се пак осећа као примаран (иако је заправо псл. деноминал, уп. тако ЭССЯ 7, 35, 37–38, док SP 8, 102–103 такав суд доводи у питање аргументом да семантика 'плести' и 'спајати' указује на примарну каузативну творбу), будући да значење 'ограда, плот и сл.' не носи основна именица с.-х. *grad*, већ девербалне изведенице *градба*, *градеж*, *градина* (уп. РСАНУ s.vv., Skok I 602–604).

⁷ Тако сведоче и постојећа дијалекатска грађа и речници из нпр. Црмнице, Пиве и Дробњака, Старе Црне Горе, Васојевића (СДЗБ 9, 10, 15, 36), Ускока (М. Станић, Београд 1990–1991), Прошћења (М. Вујичић, Подгорица 1995) итд.

⁸ Глагола нема ни у очекиваним деловима Приморја, у Дубровнику најближим Конавлима. Једино *S. Musić*, *Romanizmi u severozapadnoj Voki Kotorskoj*, Београд 1972, 158, 202 доноси и именицу *nāt* и глагол *zanātāt*, док *V. Lipovac-Radulović*, *Romanizmi u Crnoj Gori (jugoistočni dio Boke Kotorske)*, Cetinje-Titograd 1981, 380, бележи само глагол, али увек у контексту замандаљивања врата, уп. и пример «Има патарице за запатат врата».

обликом *zàpatak*. Ове именице су поствербали глагола *zàpatити* pf. tr. ‘(почети) размножавати, почети гајити, зачети, приметити’ од симплекса *pàtити* impf. tr. ‘гајити, стицати, (раз)множавати и т. д.’⁹

3.1. У одсуству формалних препрека за етимолошко изједначавање хапакса из Загарача са именицама *zàpat* и *zàpatak*, за проверу њихове етимолошке истоветности окрећемо се (а) семантичкој анализи у оквиру гнезда глагола (за)*pàtити* и (б) творбено семантичким паралелама у оквиру етимолошког гнезда најближих мање-више синонимних глагола. Кључни семантички моменат заметања и гајења неке врсте, биљне или животињске, приплода ради, али и са крајњим циљем стицања иметка, посведочен у глаголу (за)*patити* и свим његовим изведеницама у српском језику, иако досад нерегистрован у номиновању шумског забрана, може се препознати и у загарачкој именици *zàpāt* ‘забран, гај’ која би била пример да поствербал, првобитно nomen resultativum, прелази у nomen loci (*zaj* ‘оно што се гаји’ → ‘место где се гаји’, *zàsad* ‘оно што се сади’ → ‘место где се сади’, *usev* ‘оно што је сејано’ → ‘место где је посејано’ и т. д.).

3.2. Следећи корак је успостављање паралелизма између глагола *zàpatити* и других домаћих глагола чији се семантички дијапазони у великој мери поклапају. На првом месту је *zàmèтати* impf. / *zàmèтнути* pf. ‘зачињати (плод, клицу, род)’, ‘заснивати, покретати; стицати’, ‘забацивати, пртити’, ‘губити, затурати’, ‘омотавати, запињати; заплитати’, ‘затрпавати, засипати’ и т. д.¹⁰ Кључни елементи преклапања лексичко-семантичких породица два глагола чине њихови распрострањени поствербали *zapat(ак)* ‘зачетак, клица’ = *zàmet(ак)* ‘исто’¹¹. Ту је нарочито битан аргумент паралела коју пружа једна друга реч врло ограниченог ареала, такође са периферије српског језичког простора

⁹ Овај глагол се класично тумачи као балкански романизам, од влат. *paire* (за детаље о овом и за преглед старијих тумачења уп. Skok II 621, који овај глагол не раздваја од вероватног хомонома у значењу ‘трпети, страдати’), међутим онедавно се може рачунати и са његовим пореклом од псл. **pytati*/**pytati* (уп. Влајић-Поповић 2004, тамо и исцрпна грађа из српских дијалеката).

¹⁰ Са њим се делимично подудара и *zaturити* — за чија стандардна значења в. РСАНУ, а за ову прилику је битан семантички инвентар који показује у једном појединачном говору: ‘скрајнути, загубити’, ‘започети (нпр. причу)’, ‘заградити (нпр. котар)’ (М. Вујић, Рјечник говора Прошћења (код Мојковца), Подгорица 1995, 45).

¹¹ Уп. примере: *Пред вратима трле је заметина. Заметине се граде по њивама ради ђубрења...* или *Око сеоске су куће... трло или тор или заметина.*

замёт ‘обор за овце на појати’ Пирот¹² која, за разлику од загарачког хапакса, у том значењу¹³ није изолована, будући да има хомоним у облику *заметина* ‘мањи ограђени простор, привремени тор у пољу или њиви’ Врање, Врањска Пчиња (РСАНУ). Поменути чисти поствербал *замёт* има потпуне пандане у буг. дијал. *замет* ‘привремени тор, ограда од коља и грања за стоку’¹⁴, укр. дијал. *замёт*, ‘исто’, блр. *замёт* ‘исто’, рус. дијал. *замёт* ‘исто’, пољ. *zamiot* ‘исто’, и тако се уклапа у ширу општесловенску изоглосу (в. БЕР 1, 597, ЭСБМ 3, 294, ЕСУМ 2, 230, СРНГ 10, 244), што досад није било нотирано у етимолошкој литератури¹⁵.

3.3. Предложено решење може се додатно подупрети указивањем на одређене типолошке паралеле. Наиме, све врсте некако омеђених простора, обележених да би се обзнанило и обезбедило приватно власништво, било да се ради о шуми, ливади, обору за стоку, врту за поврће или нечем другом, номинују се мање-више слично¹⁶: према функцији (нпр. *гај* < *гајити*, *забран*, *брањевина* и сл. < (за)*бранити*), према уопштеној радњи која доводи до резултата (какво је нпр. затварање, уп. *обор* < **об-вр(и)јети* — овамо можда и с.-х. *врт* ‘hortus’, дијал. и ‘тор у пољу или на њиви’ Херцеговина¹⁷, затим и с.-х. дијал.

¹² J. Панајотовић, Адети, Пирот 1986, 154, такође Н. Живковић, Речник пиротског говора, Пирот 1987, 46.

¹³ У складу са лепезом значења глагола *заметати*, његов бесуфиксни поствербал у српском је широко посведочен као ‘заметак, клица’, ‘смет, намет’, ‘петља, омча’ али и ‘окрајак њиве, део њиве; мала њива’ (Мали Пожаревац, Дворска, Зајечар), ‘емљишна мера’ (Банат) (све према РСАНУ). Ово последње значење свакако је специјализација претходног, чију пак мотивација највероватније лежи у глаголском значењу ‘забацивати, запостављати, затурати и сл.’. Уп. и рус. дијал. *замётка* ‘необрађени крај поља, зарастао травом’ (СРНГ 10, 244).

¹⁴ Такође буг. дијал. *заметина* ‘заградено място пред овча кошара’ Пустендил (М. Младенов, Българска диалектология 6, София 1971, 142).

¹⁵ Ово из простог разлога што речи *замет* ‘обор’ (као ни *заметина*) нису регистроване ни у описним ни у дијалекатским речницима које је Скок имао на располагању, те се нису могле наћи у исцрпној анализи глагола *мѣсти*, *мѣтѣм* (Скок II 410–414).

¹⁶ Термине који су готово увек општесловенски овде наводимо у српском лику, према потреби указујемо и на псл. предложак.

¹⁷ Овај термин се стандардно изводи од лат. (*h*)*ortus*, али и гот. *aurtigards* (в. Skok III 630–631), међутим, он се може тумачити и као пасивни партицип перфекта **vǣrtē* глагола **vǣrō*, **verti* ‘claudere’ (уп. Влајић-Поповић 2002, 498–499).

вртача ‘заграђени део шуме, забран’ Грбаљ, ‘сасвим мала њива за гајење кромпира’¹⁸), или према конкретној радњи (какво је нпр. трење, уп. *тор*, *трло* < *трти*), а може се може разликовати номинавање према појединачном инструменту којим се радња изводи (*заколити* < *колац*, *запоткати* < *потка*) или пак општије, према препреци која се поставља (*заграда/ограда* < *заградити/оградити*, *плот* < *плести*). При томе се међу свима њима јавља полисемија, синкретизам који се прелива са једног термина на други и тачни путеви и конкретне реализације тих трансформација могли би се пратити само прецизним картографисањем — за нас овде нису битни конкретни детаљи већ чињеница да постоји семантичка осмоза којом се један термин обogaђује или модификује значењем другог са којим исконски дели барем једну заједничку семантичку нит. При томе неколико глагола чији деривати творе наведене термине, полазећи од различитих аспеката њиховог изгледа или функције, развијају вишезначност сличног инвентара. Тако нпр. *гајити* (као првобитни каузатив од *живети*)¹⁹ од изворног ‘омогућавати да нешто живи’ развија значења ‘чувати, неговати’, ‘лечити’, али и ‘бранити’, ‘заграђивати’, ‘почињати’²⁰, или нпр. *тор*, као поствербал псл. **terti* ‘трти’ значење ‘утрина’ (такође: ‘утабано место; пут’) шири на ‘ограђено место; ограда’, а затим га развија у ‘нађубрено место, ђубриво’ и т. д.²¹, а његов деноминал срп. *затòрити*, поред ‘оградити, употребити као тор’ значи и ‘стећи, запатити доста стоке’ Босна (РСАНУ), што нас враћа на стандардну семантику и домен срп. *zànamuti* ‘erwerben (z. B. an Vieh)’. Читав тај сплет сличних појмова и радњи условио је изједначавање семантике поствербала практично синонимних глагола.

4.0. Изведеном анализом решава се конкретан проблем етимологисања једног српског дијалекатског хапакса (ако не коначно, а оно барем до нивоа презентирања два конкурентна тумачења), а при том

¹⁸ Овај облик је вероватно истог порекла као *врт* (в. претходну напомену), али је претрпео контаминацију са *вртача* ‘левкасто удубљење у красу’ < *врт(и)јети* (уп. Влајић-Поповић 2002, 496).

¹⁹ Тачније, псл. **gajiti*: **žiti*, уп. детаљно SP 7, 26–27.

²⁰ Уп. слч. *zahájiti* ‘почети, започети’ (SP 7, 26–27).

²¹ Занимљиво је да једину појаву овог глагола у номинавању шуме налазимо ван словенских језика, у лет. *noutars* ‘луг, зарастао жбуњем’ (Фасмер IV, 47–48, 81). Слично, рус. дијал. *замётка* ‘белег по коме се у шуми налазе остављене ствари; пут којим се треба вратити, обележен зарезима на дрвећу или снопићима сламе’ (СРНГ 10, 244).

се илуструје пут размишљања у сличним ситуацијама било где на словенском терену, нарочито у зонама контакта са другим језицима. Осим тога, лексичко-семантичка породица особеног глагола (*за*)*атити* увећана је за још једног члана, а узгред је и проширена мрежа опште-словенских изоглоса у које је укључен наш глагол *мѣсти* 'verrere'.

ЛИТЕРАТУРА

- БЕР — Български етимологичен речник, 1–, София 1971–.
- Влајић-Поповић 2002 — *Влајић-Поповић Ј.*, Да ли је јсл. **vьrtь* 'hortus' (ипак) домаћа реч?, *Dzieje Słowian w świetle leksyki*, Kraków, 493–501.
- Влајић-Поповић 2004 — *Влајић-Поповић Ј.*, Не(пре)позната континуанта псл. **ръtati* (**рутати*) на словенском југу, *Rocznik Slawistyczny* 54, Wrocław etc. (у штампи).
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови, Київ 1982–.
- Киш 1969 — *Киш Л.*, О некоторых принципах этимологизирования заимствованных слов, *Этимология* 1967, Москва, 68–70.
- RJAZU — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb 1880–1975.
- РСАНУ — Речник српскохрватског књижевног и народног језика, 1–, Београд 1959–.
- СДЗБ — Српски дијалектолошки зборник, 1–, Београд 1905–.
- Skok — *Skok Р.*, *Етимологјски рјечник хрватског или српског језика*, I–IV, Zagreb 1971–1974.
- СРНГ — *Словарь русских народных говоров*, 1–, Москва–Ленинград (Ст. Петербург), 1964–.
- Ћупићи 1997 — *Ћупић Д. и Ж.*, Речник говора Загараца, СДЗБ 44, XX + 1–615.
- Фасмер — *Фасмер М.*, *Этимологический словарь русского языка*, 1–4, Москва 1986–1987.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков*, 1–, Москва 1974–.
- ЭСБМ — *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, 1–, Мінск 1978–.

Овај текст је резултат на пројекту 1591 «Етнолошка истраживања српског језика и израда Етимолошког речника српског језика», који у целини финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.